

ПРОСУВАННЯ ДИТЯЧОЇ КНИГИ І ПІДТРИМКА ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ В РОСІЇ

Підтримка дитячої книги і дитячого читання в Росії набуває загальнонаціонального й державного розмаху. Підвищенню інтересу до читання сприяють книжкові ярмарки і фестивалі, виставки книг. Дійовим способом підтримки є премії. Основний посередник між читачами і книгою — бібліотекар. Для підтримки книги і читання впроваджуються нові технології.

ADVANCEMENT OF CHILD'S BOOK AND SUPPORT OF CHILD'S READING IN RUSSIA

Support of child's book and child's reading in Russia acquires a national and state scope. In the rise of interest to reading book fairs and festivals are instrumental, exhibitions of books. Bonuses are the effective method of support. Basic mediator between readers and book — librarian. For support of book and reading new technologies strike root.

Стаття надійшла 26.09.08

УДК 006.72

Н. М. Габрель, Л. Я. Степанюк, О. В. Мельников

Українська академія друкарства

Д. В. Василюшин

Львівський Ставропігійський ліцей

СТАНДАРТИЗУВАННЯ ТЕРМІНІВ І ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЬЯТЬ СИСТЕМ ОБРОБЛЕННЯ ТА ПЕРЕДАВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

У статті на конкретних прикладах доведено необхідність шляхом залучення вчених, науковців-практиків, філологів і педагогів упорядкування й унормування української термінології.

Українська термінологія, упорядкування, унормування

Українська термінологія такої галузі, як системи оброблення та передавання інформації, почала формуватися з середини ХХ століття на основі термінології суміжних наук, зокрема фізики, математики, електроніки, електро- і радіотехніки. У цей період українська мова набула ширшого використання в науці й техніці, про що свідчать наукові та навчальні видання того часу. Тоді з'явилися підручники з програмування й основ обчислювальної техніки, які сприяли становленню української термінологічної лексики систем оброблення та передавання інформації.

Упродовж 1950–1960-х років активно діяла словникова комісія АН УРСР під головуванням дійсного члена АН УРСР І. З. Штокала. Основне її завдання полягало у створенні серії російсько-українських галузевих словників. Було підготовлено й видано короткі російсько-українські словники: фізичний, математичний, з електро- і радіотехніки та багато інших. Усі словники створювалися

за єдиними принципами: відображали тодішній рівень розвитку науки й техніки; закріплювали усталену практику вживання термінів відповідно до галузей знань. Видання словників сприяло певній нормалізації термінології: уведенню найпоширеніших синонімів; вирішенню питання взаємовідношення термінологічної, номенклатурної та загальноживаної лексики; разом з тим у словниках не знайшли місця архаїзми, діалектизми, професіоналізми вузького вжитку. Ці словники становлять серію праць, що відіграли важливу роль у нормалізації та уніфікації української термінологічної лексики.

Наступні 70–80-ті роки ХХ століття характеризувалися подальшою теоретичною та практичною діяльністю з узгодження термінології в Україні, що проводилася під керівництвом Комітету наукової термінології АН УРСР (голова — дійсний член АН УРСР В. М. Русанівський), до складу якого входили провідні діячі науки, представники вищої школи, видавництв, спеціалістично-мовознавці. Комітет у тісному співробітництві з Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні та іншими установами АН УРСР проводив наукові дослідження, необхідні для втілення в практику принципів нормалізації української наукової термінології. У 80-ті роки було прийнято рішення про створення республіканських стандартів на терміни та визначення. Проте вирішувати це завдання почали вже на початку 90-х років.

За останні десятиліття змінилися покоління машин, з'явилися нова елементна база й програмне забезпечення, що привело до значних змін у термінології систем оброблення та передавання інформації і відповідно вимагало перегляду й розвитку термінології в цій галузі.

Упорядкування термінології не примха, це необхідність. Через термін майбутній фахівець пізнає не лише наукове поняття та логіку наукового мислення, але й логіку самої науки. Спеціалісту на виробництві, у навчальному чи науково-дослідному закладі дуже часто вкрай потрібно отримати чітке однозначне тлумачення того чи іншого терміна, аби краще зрозуміти явище чи процес, який описується даним терміном. Тому систематизація нормативної лексики, що відповідає сучасному стану систем оброблення та передавання інформації, є сьогодні дуже важливим завданням. Терміни розробляють на основі системного принципу, за яким сукупність термінів має становити систему понять, що використовуються в конкретній галузі. Ця система повинна займати певне місце серед інших систем і забезпечувати однозначне розуміння нормативних документів.

Пересічний користувач переважно не перекладає термін і не намагається створити новий, а використовує буквальну кальку з англійської чи російської мови. Хоча й російська науково-технічна термінологія систем оброблення та передавання інформації зараз перебуває під впливом англійської. Протягом останніх десятиліть на основі англійських виникають нові терміни, які стають інтернаціональними. Прикладів багато: *транзистор, лазер, радар, Інтернет* тощо. Унаслідок широкого використання в Україні російської науково-технічної лексики терміни англомовного походження переходили в українську з російської.

Таким шляхом в українську мову, окрім вищезазначених, потрапили такі терміни, як *процесор*, *циркулятор*, *принтер*, *мультиплексор* і багато інших.

Однак російська, українська й англійська термінології систем оброблення та передавання інформації формуються не синхронно. Є випадки, коли дійсне значення того чи іншого терміна, що з'явився в англомовній науковій літературі, набуває істотного російського відповідника із запізненням на кілька років. Багато сучасних російських термінів систем оброблення та передавання інформації є просто транслітерацією відповідних англійських. У таких випадках, перекладаючи російські терміни, потрібно виходити з поняття, якому відповідає даний термін. Наприклад, *сжатие данных* (*data compression*) слід перекласти як *уцільнювання даних*, а не *стиск* (*стискування*) *даних*.

Жодна сучасна наукова чи технічна галузь не створює абсолютно всі терміни заново. Багато з них виникає або шляхом запозичень із суміжних галузей знань, або шляхом застосування наявних у термінології номінацій для позначення нових денотатів і сигніфікатів. Їх легко розпізнає фахівець, перекладаючи термін з іншої мови. Проте їх може не знати користувач, який не має спеціальної освіти, і тоді в мовленнєвий обіг потрапляють слова на кшталт *фонт* (гарнітура шрифту), *сайз* (кегель шрифту), *спейс* (пробіли між словами), або, навпаки, професійний перекладач може не володіти технічними знаннями — і тоді англійська термінологія часто передається українськими словами не зі спеціальною, а із загальнолексичною семантикою.

Мовознавці пропонують остерігатися надмірного захоплення іншомовними словами як термінами. При цьому розрізняють інтернаціональну лексику, яка одержала поширення в терміносистемах ряду мов, та існуючу в даний час транслітерацію іншомовних слів, через те що спеціалісти даної галузі не змогли чи не схотіли перекласти це слово українською або російською. Так з'явилися в системах оброблення та передавання інформації *інтерфейс* замість *взаємодія*, *взаємозв'язок*; *юзер* замість *користувач*.

За підрахунками деяких дослідників, іншомовні слова в українській технічній термінології становлять близько 37%, а серед термінів систем оброблення та передавання інформації — майже 70%. Отже, процес інтернаціоналізації, хоч і має певні складності, і загалом служить інтересам розвитку мов і науково-технічного прогресу. Щораз більше спеціалістів сьогодні погоджується з думкою, що інтернаціоналізація термінології має наукове та економічне значення, є виправданою суспільною практикою. Напевно, немає потреби замінювати іноземні терміни, особливо греко-латинського походження, національними. Міжнародні наукові терміни відіграють велику роль як засіб міжнародного спілкування. Ігнорування інтернаціоналізації спеціальної лексики іноді гальмує процес формування національних терміносистем.

Державні стандарти на терміни й визначення, що стосуються інформатики, можна умовно поділити на такі групи: електрозв'язок; захист інформації; телеграфний зв'язок; телефонний зв'язок; коди й кодування інформації; програмні засоби ЕОМ; система автоматизованого проектування; системи оброблення інформації; телебачення; технічні засоби вимірювання та керування в промислових

процесах. У розробленні стандартів на терміни визначення із систем оброблення та передавання інформації брала участь велика кількість науково-дослідних, навчальних закладів й інших організацій, серед яких: Державна служба України з питань технічного захисту інформації; Державний випробувальний центр МАПС; Державний НДІ «Квант»; Державний міжгалузевий НДІ пріоритетних наукових, технічних та економічних проблем (НДІ «Вектор»); Державний НДІ «Система»; Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України; Інститут проблем математичних машин і систем НАН України; Інститут програмних систем НАН України; КБ «Електроавтоматика»; Київське НВО «Електромаш»; Конопоське спеціальне ПКТБ; Науково-виробниче підприємство систем автоматизованого управління; НТУУ «Київський політехнічний інститут»; НУ «Львівська політехніка»; НДІ верстатів і інструментів; НДІ магнітних носіїв інформації; НДІ «Оріон»; НДІ телевізійної техніки «Електрон»; Українська асоціація в галузі систем автоматизованої ідентифікації даних та штрихового кодування «СканА»; Українська державна академія зв'язку ім. О. С. Попова; Український НДІ зв'язку; Український НДІ радіо і телебачення; Український НДІ стандартизації, сертифікації та інформатики; Український науковий центр державної реєстрації і сертифікаційних випробувань інформаційних технологій «Софт-рейтинг»; Фізико-технічний інститут низьких температур; Центральний НДІ «Інфракон».

Опрацьовуючи нормативні документи, ми зіткнулися з низкою проблем. Основними з них є орфографічні помилки в чинних нормативних документах і неточне тлумачення деяких термінів. Окремо потрібно відзначити випадки, коли один і той самий термін має декілька різних визначень у різних нормативних документах, які до того ж не завжди узгоджуються між собою.

Особливо багато орфографічних помилок у ДСТУ, розроблених, затверджених і введених у дію в першій половині 1990-х років. Помилки трапляються як у російських термінах і визначеннях, так і в українських аналогах. Наприклад, у п. 65 ДСТУ 2647-94 наводиться *аддитивний* замість *адитивний*; у п. 4.4 ДСТУ 2663-94 — *діаграма зворотнього випромінювання* замість *зворотного*. У п. 29 ДСТУ 2616-94 в російському варіанті вжито метод *наложение сигналов* замість *наложения*, у п. 7.10 ДСТУ 3254-95 десь загубилося **о**, тож читаємо: «...для створення зони, *щедфективно...*», у п. 4.11 ДСТУ 3571-97 надруковано: «*електромагнітна завада, що спотворює іформацію (інформацію)*», у п. 3.6.9 ДСТУ 2533-94 «*відношення значення абсолютної похибки до істинного (істинного) значення*»; у п. 30 ДСТУ 2618-94 — «...*телетексного (телетекстного) режимів*». Загубилася частка **-ка** і в п. 5.9 ДСТУ 3301-96, тож *остановку рішення* в російському відповіднику подано як *останов решения*.

Багато стандартів грішить використанням чималої кількості кальок з російської мови. Зокрема, у ДСТУ 2231-93 читаємо *кидки струму* замість *стрибки напруги, уземлення* замість *заземлення*. ДСТУ 2872-94 подає: «...*атрибути визначаються за промовчанням*» замість *за замовчуванням*. Розробники ДСТУ 2820-94, характеризуючи термін «*телевізійна система не сканівна*» (замість *сканувальна*), вживають не притаманне українській мові слово *співпадати* замість *збігатися*. У ДСТУ 3807-98 також зустрічаємо: «*центр якої співпадає...*»,

«співпадіння коефіцієнтів». Неправомірне вживання і термінів *коливання несівне*, ... *піднесівне*, *частота несна* (ДСТУ 3254-95), *дані засадничі* (ДСТУ 2226-93) тощо. Серед цих курйозів українського літературного мовлення кумедними видаються й звороти: «*інформація убезпечена*» (*гарантовано безпеку інформації*), «*з'єднання кожної комутаційної станції з кожною*», «*...передавач, що використовується на частоті бідування для потреб, пов'язаних з бідою...*».

У діловому й науковому стилях кількісно переважають абстрактні іменники середнього роду з суфіксами *-ств(о)*, *-енн(я)*, *нн(я)*, *-тт(я)*, однак розробники стандартів (зокрема ДСТУ 3801-98) чомусь нехтують цим правилом і вживають неоковирне *навантага* замість *навантаження*. Прагнучи зробити терміни українськими, деякі розробники стандартів захоплюються не властивими для наукового стилю діалектними й розмовними словами. «Винаходом» розробників чи не всіх стандартів є слова *функціювання*, *функціювати*, *санкційний*, *санкційований*, а повинно бути українською *функціонування*, *функціонувати*, *санкціонований*, *санкціонувати*.

Часто зловживають у стандартах і використанням слова *устаткування*, хоча більшість сучасних словників української мови подають його як те саме, що й *устаткування*, а в академічних словниках його немає взагалі.

Чи не всі стандарти, зокрема останніх років, рябіють від терміна *абетково-цифрові дані*, *абетковий набір* (російською — *буквенно-цифровые данные*, *буквенный набор*), однак абетка — це «*алфавіт, азбука; певний порядок розміщення літер (букв) у писемності будь-якого народу*», тож правильніше у даному контексті вжити *літерно (буквено)-цифрові дані*, *літерний (буквенний) набір*.

Не розрізняють за значенням, зокрема в ДСТУ 2647-94 і 3571-97, слова *працездатність* та *роботоздатність*, хоча кожне з них має свої смислові відтінки: коли мова йде про людину слід уживати *працездатність*, якщо про машину — *роботоздатність*.

Дуже поширеним є також неправильне вживання відмінкових закінчень іменників чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини. Так, ДСТУ 2663-93 подає *параметру* замість *параметра*, ДСТУ 2620-94 — *номеру* замість *номера*. У ДСТУ 3560-97 читаємо: «*Приймання наземних чи супутникових передач установками, які забезпечують групам (групи) людей у пунктах розміщення цих установок...*».

Перелік помилок у стандартах можна продовжувати. Чимало їх виникає при вживанні географічних назв, імен і прізвищ, при поєднанні числівників з іменниками, у застосуванні логічних, пунктуаційних і технічних правил у писемному тексті. Цього слід уникати. Правильна літературна мова має стати ознакою освіченої людини, її візиткою, адже, як казав Вольтер, «чудова думка втрачає свою цінність, якщо вона погано висловлена».

Робота з упорядкування й унормування термінології завжди дещо відстає від темпів розвитку науки і техніки. Але це протиріччя може й повинно бути розв'язане спільними зусиллями учених, науковців-практиків, філологів, педагогів — усіх, хто своїми знаннями забезпечить високий рівень стандартизації професійної лексики в кожній ланці освіти, науки та промисловості.

1. Автоматизовані системи. Терміни та визначення : ДСТУ 2226-93. — [Чинний від 1994-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 92 с. — (Національний стандарт України). 2. Системи оброблення інформації: інтерфейс між обчислювальною машиною і технічним процесом: Терміни та визначення : ДСТУ 2231-93. — [Чинний від 1994-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1993. — 16 с. — (Національний стандарт України). 3. Системи оброблення інформації: арифметичні та логічні операції. Терміни та визначення : ДСТУ 2533-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 48 с. — (Національний стандарт України). 4. Електрозв'язок: апаратура передавання дискретних сигналів вторинних мереж багатоканальна. Терміни та визначення : ДСТУ 2616-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 24 с. — (Національний стандарт України). 5. Електрозв'язок: зв'язок факсимільний. Терміни та визначення : ДСТУ 2618-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 52 с. — (Національний стандарт України). 6. Зв'язок телеграфний: комутація каналів і комутація повідомлень. Терміни та визначення : ДСТУ 2620-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 42 с. — (Національний стандарт України). 7. Система автоматизованого проектування: аналіз та оптимізація на ЕОМ електронних схем. Терміни та визначення : ДСТУ 2647-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 32 с. — (Національний стандарт України). 8. Радіолокація. Терміни та визначення : ДСТУ 2663-94. — [Чинний від 1995-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1994. — 44 с. — (Національний стандарт України). 9. Тепловізійні системи. Терміни та визначення : ДСТУ 2820-94. — [Чинний від 1996-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1996. — 28 с. — (Національний стандарт України). 10. Системи оброблення інформації: мови програмування. Терміни та визначення : ДСТУ 2872-94. — [Чинний від 1996-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1996. — 26 с. — (Національний стандарт України). 11. Радіозв'язок. Терміни та визначення : ДСТУ 3254-95. — [Чинний від 1996-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1996. — 52 с. — (Національний стандарт України). 12. Системи, оброблення інформації: аналогові комп'ютери. Терміни та визначення : ДСТУ 3301-96. — [Чинний від 1997-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1996. — 24 с. — (Національний стандарт України). 13. Радіозв'язок космічний та супутниковий. Терміни та визначення : ДСТУ 3560-97. — [Чинний від 1998-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1998. — 32 с. — (Національний стандарт України). 14. Сумісність засобів обчислювальної техніки електромагнітна. Терміни та визначення : ДСТУ 3571-97. — [Чинний від 1998-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1998. — 16 с. — (Національний стандарт України). 15. Антени. Терміни та визначення : ДСТУ 3801-98. — [Чинний від 1999-07-01]. — К. : Держстандарт України, 1999. — 88 с. — (Національний стандарт України). 16. Телебачення. Терміни та визначення : ДСТУ 3807-98. — [Чинний від 2000-01-01]. — К. : Держстандарт України, 1999. — 124 с. — (Національний стандарт України).

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТЕРМІНОВ И ОПРЕДЕЛЕНИЙ ПОНЯТИЙ СИСТЕМ ОБРАБОТКИ И ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИИ

В статье на конкретных примерах доведена необходимость путем привлечения учёных, научных работников-практиков, филологов и педагогов упорядочения и нормирования украинской терминологии.

STANDARDIZATION OF TERMS AND DETERMINATIONS OF NOTIONS OF THE SYSTEMS OF TREATMENT AND INFORMATION TRANSFER

In the article on concrete examples a necessity is led to by bringing of scientists, scientific workers-practical workers, philologists and teachers of organization and setting of norms of Ukrainian terminology in.

Стаття надійшла 8.10.08